Časopis za sodelovanje humanističnih ved, za psihologijo in filozofijo

Psihologija

Trstenjak, Lamovec, Peljak, Sadar, Peršič, Musek, Horvat, Meh, Petrovič – O'Connor, Prtovič, Šali – Pajntar, Štritih, Ule

Sociologija in filozofija

Žun, Mlinar, Urbančič

Anthropos

UDK 3

Leto 1974 številka I-IV

UNIVERZITETNA KNJIŽNICA LJUBLJANA

Sistematični osnutek hermenevtike: Po Schleiermacherju priredil in komentiral Ivan Urbančič

Ivan Urbančič

Uvod

Naloga, ki si jo tu zadajamo, je: **prirediti Schleiermacherjeve hermenevtične osnutke v smiselno celoto**. Schleiermacher svoje hermenevtike ni sam izdal in tudi ne pripravil teksta za tisk, temveč je napravil nekaj rokopisnih osnutkov, po katerih je predaval in ki bi mu lahko služili kot podlaga za izdelavo celovitega teksta o hermenevtiki. Tako so nam danes dostopni naslednji rokopisi: „Aforizmi iz 1805 in 1809", „Prvi osnutek iz časa med 1810 in 1819" in „**Kampendijski osnutek iz 1819**".[2] Tako imenovani „**Kompendijski osnutek iz 1819**" povzema vse dotedanje avtorjeve osnutke in sistematično zasnavlja pojem hermenevtike, zato se bomo v naši priredbi opirali predvsem na ta tekst. Ker pa je tudi ta tekst le osnutek za Schleiermacherjevo osebno rabo in ni bil namenjen javnosti, so formulacije skrajno skope, brez podrobnejših izvajanj, ponekod samo nakazane misli ali celi miselni sklopi, kar zelo otežkoča razumevanje in prikaz. Upoštevali bomo seveda tudi druge omenjene in sedaj dostopne osnutke, ki so še bolj fragmentarni, brez vsakih podrobnosti, izpeljav, ponazoritev ipd. ter zato težko razumljivi. Dobršen del naše priredbe se bo opiral tudi na zapiske s Schleiermacherjevih predavanj o hermenevtiki, ki jih je izdal Fr. Luecke.[3] Pri uporabi teh zapiskov je bilo treba rekonstruirati ustrezno sistematično razčlenjenost, ki v tekstu teh zapiskov ni neposredno razvidna, opuščati digresije in podrobnosti, ki so pri predavanju nujne, se izogibati mnogim ponavljanjem, terminološkim razlikam itd., da bi bila celotna priredba Schleiermacherjeve hermenevtične teorije notranje vsaj do neke mere uravnovešena, skladna in uporabna. Glede opisane izredne težave tega dela bo pričujoči poskus priredbe gotovo še v marsičem pomanjkljiv.

Drugo, na kar je treba vnaprej opozoriti, je dejstvo, da je eden poglavitnih motivov Schleiermacherjevega razvijanja hermenevtične teorije poleg njegovega živega interesa za antične tekste problem interpretacije Svetega pisma nove zaveze. Zato Schleiermacher v svojem osnutku dognana hermenevtična pravila zelo pogosto „aplicira" na Sveto pismo nove zaveze, opozarjajoč pri tem na posebnosti te „aplikacije". V našem prikazu bomo to problematiko izpuščali, ker za naš namen ni pomembna.

Kar odločilno karakterizira novi osnutek hermenevtike pri Schleiermacherju, je – vsaj po zasnutku – **sistematična** izpeljava hermenevtičnih pravil v nasprotju s prejšnjimi hermenevtičnimi teorijami kot agregatom mnogih pravil razlaganja (iz praktičnega dela vzetih opažanj). Ta sistematičnost, po kateri mora biti hermenevtično primerna razlaga

1 Pričujoči tekst je odlomek iz mnogo obširnejšega teoretičnega raziskovanja tematike razvoja, ustroja in problema hermenevtike s posebnim ozirom na vlogo hermenevtike v sociologiji (in tudi v drugih socialnih oz. tako imenovanih duhovnih znanostih). Raziskovanje financira republiški sklad Borisa Kidriča. Tekst tudi ne prinaša celotne tematike hermenevtike pri Schleiermacherju in je torej tudi glede te tematike le odlomek.

2 Glej Kimmerlejevo izdajo: Fr. Schleiermacher „Hermeneutik", Heidelberg 1959

3 S. W. Bd. 4, 1911

česa povezana celota in zato implicira oz. domneva **sistematično celovitost hermenevtične teorije** skupaj z že prikazano razširitvijo področja hermenevtike, dopušča, da Schleiermacherjevo hermenevtiko imenujemo **filozofsko**. Filozofska sistematičnost hermenevtike dobi pri Schleiermacherju svojo izhodiščno spodbudo v njegovem etičnem pojmovanju svetovno zgodovinske realitete kot poti enotenja mišljenja in biti v prežemanju občega in posebnega **delovanja uma**. Ta svetovna zgodovinska realiteta ali **nravno oblikovani svet** je reprezentiran v notranjem „simbolu" človeškega mišljenja, ki je v svoji vnanji obliki dan kot **govor** (v najširšem smislu). **Razumevanje** govora je **vnovično konstruiranje** (Nachkonstruiren, po-konstruiranje) **enotnosti občega in posebnega**, konstruiranje pomena. Razumevanje kot tako po-konstruiranje se razteza na celoto življenja in zajema vsak možen govor in zapis. Analiza razumevanja skupaj z analizo ustvarjanja del (tj. izvorno govorjenja) dajeta zato **pravila** razumevajočega razlaganja. Občeveljavnost razlage omogoča naravo razumevanja. Na podlagi obče človeške narave (notranjem „simbolu" človeškega mišljenja) si namreč razlagalec in avtor razlaganega govora ali spisa nista absolutno tuja in v tem je zagotovljena možnost razumevanja. Težava razumevanja pa izhaja iz dejstva, da je treba iz zaporedja besed in njihovih zvez razumeti celoto dela, ki pa kot taka sploh šele omogoča razumevanje posameznih besed in njihovih zvez. Ta krog razumevanja se ponavlja na **vseh** ravninah razumevanja.

V svojem osnutku oriše Schleiermacher najprej **obča določila hermenevtike** in nato posebej **gramatično** in **psihološko** razlago. Te razdelitve se bomo držali tudi v naši priredbi, nazadnje pa bomo poskusili opozoriti na nekatere značilnosti Schleiermacherjeve hermenevtike, ki so pomembne za razumevanje nadaljnjega razvoja hermenevtike sploh.

Posebej moramo opozoriti na problem tako imenovane **psihološke razlage** v Schleiermacherjevem osnutku hermenevtike. Kot že rečeno je ta osnutek nastal leta 1819. V njem Schleiermacher kljub izredni razširitvi obsega hermenevtike sledi svojim predhodnikom, ko sprejema oz. načelno izvaja dve vrsti razlage, namreč **gramatično** in **psihološko** kot enakovredni. Vpogledi, do katerih je prišel Schleiermacher pozneje in ki jih je razvil pred javnostjo v že obravnavanem predavanju na berlinski akademiji leta 1829, pa so v skladu z razširitvijo obsega hermenevtike zahtevali od njega, da zoži pomen psihološke razlage v celoti hermenevtičnega postopka. Psihološka razlaga dobi tu le delen, dopolnilni pomen, medtem ko gramatična dominira. Psihološka ima namreč enakovredno vlogo z gramatično le v primeru, ko se hermenevtični postopek omejuje samo na kak konkreten tekst, ko se zadržuje znotraj njega. Brž ko prekoračimo okvir kakega konkretnega teksta in obravnavamo npr. celotno literarno področje, ki mu ta tekst pripada kot neki širši celoti, nam poznavanje avtorjeve osebne „psihike", vživljanje v načine njegovega individualnega miselnega kombiniranja in komponiranja tega teksta kaj malo pomaga pri razumevanju razmerja tega teksta do nadrejene mu pomenske celote literarnega rodu ali zvrsti. V tem primeru nam več pomore vpogled v **totaliteto** avtorjevih razmerij v skupnosti z drugimi pisci oz. v skupnosti kakega ljudstva. In če skušamo razumeti razmerja posameznih literarnih zvrsti med seboj v taki širši celoti, nam ozka psihološka vživljanja pomagajo pri tem še manj. V takem primeru je videti pomembnejši vpogled v obči značaj in duha celote ljudstva, ki mu te literarne zvrsti pripadajo. Hermenevtične **psihološke** norme bi se torej morale pri prekoračenju posameznega teksta „razširiti" skladno s širjenjem predmeta razumevanja od individualne psihike na psihiko kakega ljudstva v določenem zgodovinskem času in nazadnje prav do „občečloveške psihike". Do takih vpogledov pa spet ne moremo priti po poti psihološke razlage, temveč pravzaprav le po poti **gramatične**, na podlagi samih tekstov, ki jih imamo na voljo iz izročila (vključno seveda tudi druge ohranjene objektivacije iz zgodovine). To omejitev je treba upoštevati pri študiju danega Schleiermacherjevega osnutka sistematične hermenevtike

A. Obča določila hermenevtike

1. Vsa hermenevtika do Schleiermacherja je bila bolj ali manj le agregat raznih pravil in opažanj pri razlaganju starih tekstov, tj. obstajala je le v obliki specialne hermenevtike, ne pa obče.

2. Prva težava je bila torej: pokazati obči hermenevtiki njeno mesto v celoti znanj in metod.

a) Nekaj časa so hermenevtiko obravnavali kot dodatek logiki, ko pa se je ta znebila vsega uporabnega, hermenevtika ne more biti več del logike.

b) Filozofi je prav tako niso posebej razvijali, v filologiji pa je bila le agregat pravil razlage.

Od tod **nujnost načelnega ali filozofskega razvitja hermenevtike.**

3. Ker stoji nasproti veščini govorjenja veščina razumevanja, govorjenje pa je le vnanja stran mišljenja, je torej hermenevtika v zvezi z veščino mišljenja in zato filozofska.

a) Pri tem pa je veščina razlaganja oz. razumevanja odvisna od kompozicije govora in jo predpostavlja.

4. Govorjenje je posredovanje mišljenja skupnosti. Od tod izhaja povezanost retorike in hermenevtike ter njuno skupno razmerje do dialektike.

a) Vendar si posameznik z govorjenjem tudi samemu sebi posreduje mišljenje. Mišljenje se odvija kot notranje govorjenje, zato je govor udejanjena misel sama. Če si želi misleči svojo misel samemu sebi fiksirati (jasno izgovoriti in kot nadaljnjo stopnjo ta govor zapisati), nastaja tako **veščina** govora, sprememba izvornega, zato postane nujna tudi razlaga.

b) Povezanost govora in razumevanja oz. razlaganja je v tem, da je vsak akt razumevanja obrnitev akta govorjenja, ki vnaša v zavest razumevajočega (v nji zbuja) **misel** govorečega, ki je bila podlaga njegovemu govoru.

c) Vsako nastajanje znanja je odvisno od govora in od razumevanja, ki sta medsebojno odvisna.

5. Vsak govor je v dvojnem odnosu: najprej do celotnosti govorice in nato do celotnega mišljenja svojega avtorja. Zato se tudi vse razumevanje nanaša na ta dva momenta: razumeti govor kot povzet iz celotnosti govorice in razumeti ga kot dejstvo v mislečem (njegovem avtorju).

a) Vsak govor domneva neko dano govorico, kar je mogoče tudi obrniti, saj vsaka govorica le v govorjenju (bodi sebi samemu ali drugim) domneva znanje govorice.

b) Vsak govor se opira na prejšnje mišljenje, kar je mogoče tudi obrniti, saj ni mogoče misliti brez poprejšnjega govorjenja. Pri posredovanju misli vztrajamo na prvem, zakaj veščina razumevanja se začenja šele pri razvitem mišljenju.

c) Glede tega je vsak človek po eni strani kraj, v katerem se kaka dana govorica na svojevrsten način oblikuje in njegov govor je razumljiv le iz totalitete te govorice; po drugi strani pa je nenehno razvijajoči se duh (misleči) in njegov govor razumljiv le kot njegovo dejstvo in v njegovi notranji povezanosti.

d) Prvi način razumevanja se imenuje **gramatični**, gramatična razlaga, drugi pa **psihološka** razlaga.

6. Razumevanje je dano samo v prežemanju teh dveh momentov, namreč gramatičnega in psihološkega.

a) Govora kot dejstva v mislečem ne razumemo, če ga ne razumemo iz njegovega odnosa do celote govorice, saj prirojenost govorice modificira duha. To je gramatična interpretacija govora.

b) Govora kot modifikacije govorice ne razumemo, če ga ne razumemo kot dejstva individualnega duha (mislečega). V tem dejstvu je podlaga vsakega vpliva, ki ga ima

posameznik lahko na govorico, ki je sama le z govorjenjem. To je psihološko-tehnična interpretacija kakega govora.

7. Obe vrsti razumevanja ali interpretacije sta si enakovredni.[4]

a) Psihološka je višja, če imamo govorico le za sredstvo, s pomočjo katerega posamezni človek posreduje svoje misli. Gramatična je tedaj le odstranitev začetnih težav.

b) Gramatična je višja, če imamo posameznega človeka le za kraj (Ort) govorice in njegov govor le za tisto, v čemer se govorica razodeva. Sedaj je psihološka popolnoma podrejena, kakor je podrejeno tudi bivanje posameznega človeka.

c) Iz dvojnosti teh vidikov sledi enakovrednost obeh vrst razumevanja pri interpretaciji posameznega teksta ali govora.

8. Popolna rešitev naloge razumevanja oz. razlaganja je tista, ko uporaba ene vrste razumevanja lahko popolnoma nadomesti drugo, ne da bi to v čem spremenilo rezultat, zakaj ta mora biti pri obeh isti.

a) Ta dvojnost načina razumevanja pa je kljub možnemu medsebojnemu nadomeščanju nujna zaradi neogibnega prežemanja gramatične in psihološke razlage.

b) Vsaka zase pa bi bila popolna le, če bi postala z njo druga odveč, oz. če bi jo bilo mogoče iz nje konstruirati, saj se je mogoče naučiti govorice le tako, da razumemo govore, in je notranjo povezanost človeka mogoče – poleg načina, kako ga vznemirja vnanje – razumeti le kot njegovo govorjenje.

9. Razumevanje oz. razlaganje je veščina, umetnost. To velja za oba načina razumevanja, zakaj pri obeh gre za konstruiranje nečesa določnega in končnega iz neskončnega, nedoločnega.

a) Govorica je nekaj neskončnega, ker je vsak njen element v gramatični razlagi po svoje določljiv z vsemi ostalimi, pri čemer vseh možnosti nikoli ni mogoče izčrpati. Prav tako je s psihološko razlago, zakaj vsako opazovanje česa individualnega je sámo po sebi brezkončno in tudi vnanji učinki na posameznega človeka so glede oddaljenosti od učinkujočega le pojemajoči, nikoli pa docela zničeni, tako da je ta sfera učinkovanja na človeka neizčrpljiva, brezkončna. Prav zato pomena (razumevanja ali razlage) niti po gramatikalnem niti po psihološkem načinu ni mogoče konstruirati po kakih takih pravilih, ki bi vsebovala popolno zanesljivost, ki bi skratka izčrpala vse možnosti razlage česa. Konstruiranje pomena oz. razumevanje ali razlaga poteka vedno v nekem neizčrpljivem horizontu. Prav zato je razlaganje veščina, umetnost.

b) Če bi želeli npr. končati gramatično razlago sámo zase, bi morali razpolagati z dokončnim (vse izčrpnim) znanjem govorice. Če pa bi želeli končati psihološko razlago, bi morali razpolagati z dokončnim (nepresegljivim) poznavanjem posameznega človeka. Ker oboje nikoli ni dano, je treba zato prehajati od ene strani k drugi, česar pa ni mogoče zajeti v trdna, za vse obvezna pravila. Zato je razumevanje oz. razlaganje veščina, umetnost, tj. vedno tudi **ustvarjalno dejanje**, najtesneje povezano s celotnostjo razumevajočega oz. razlagajočega.

10. Uspešno izvajanje te veščine temelji na talentu za govorico in na talentu za spoznavanje ljudi.

a) S talentom za govorico ni mišljena zmožnost za učenje tujih jezikov. Tu zaenkrat še ne upoštevamo razlike med maternim jezikom in tujimi jeziki. Talent za govorico označuje obvladanje, navzočnost govorice, smisel za analogijo in za razliko, za pomenska polja in pomenske odtenke besed. Čeprav je ta talent soroden talentu za retoriko, je v zvezi s hermenevtiko vendarle izoblikovan v posebni smeri.

b) S talentom za spoznavanje ljudi je mišljena predvsem zmožnost dojetja kombinacije misli v subjektivnem elementu drugega, vživljanje v to njegovo stran. Prav zato

4 Pozneje Schleiermacher podredi psihološko razlago gramatični kot širši.

poznavanje ljudi, ki je pomembno za hermenevtiko, ni istovetno z umetniškim ali psihološkim poznavanjem ljudi.

c) Ker sta oba omenjena talenta obča prirodna darova (bolj ali manj lastna vsakemu posamezniku), je tudi hermenevtika obča, vsem bolj ali manj lastna zmožnost. Če komu eden ali drugi talent manjka, oz. mu je dan v manjši meri, ga to pri razlaganju seveda hromi in je zato zaradi tega navezan na sprejemanje tistega, kar so dognali drugi razlagalci.

11. Ni vsako govorjenje na enak način predmet veščine razlaganja. Nekateri govori imajo zanjo vrednost ničnosti, drugi pa absolutno vrednost, medtem ko se večina nahaja med tema mejnima točkama.

a) Vrednost ničnosti ima, kar ni zanimivo niti kot dejanje niti nima pomena za govorico. Takšno je govorjenje zaradi govorjenja, klepet, saj se kontinutiteta govorice vzdržuje le v nenehnem ponavljanju (npr. pogovori o vremenu, vsakdanje govorjenje, navadno poslovno govorjenje ipd.). Seveda ta ničnost ni absolutni nič, temveč minimum, zakaj ob njem se razvije to pomembno.

b) Tako gramatična kakor tudi psihološka stran razlaganja ima svoj maksimum vrednosti. Na gramatični strani najdemo tu tisto, kar je najbolj produktivno, najmanj ponavljajoče – **klasično**. Na psihološki strani, kar je najbolj svojsko, najmanj navadno – **originalno**. Absolutno vrednost za veščino razlaganja pa ima tisto, v čemer je identiteta klasičnega in originalnega – **genialno**.

c) Klasično in originalno mora sodoločati poznejšo produkcijo. Genialno pa ne sme biti brez določenosti po prejšnjem in splošnem.

12. Čeprav je treba gramatični in psihološki način razlage uporabljati pri vsaki razlagi, ju je vendarle treba uporabljati v različnem odnosu.

a) To sledi iz dejstva, da gramatično nepomembno ni nujno že tudi psihološko nepomembno in narobe.

b) Minimum psihološke razlage ob maksimumu gramatične razlage imamo pri pretežni **objektivnosti obravnavanega predmeta**; npr.: čisto zgodovinopisje predvsem v opisu posameznih dejstev (celoten obris zgodovine kake dobe je vedno že subjektivno pogojen), epos, poslovni dogovori, stroga didaktika na vseh področjih. Obraten postopek, torej minimum gramatične ob maksimumu psihološke razlage, imamo npr.: pri razlagi pisem, lirike, polemike; torej pri **pretežno subjektivni določenosti obravnavanega predmeta**.

13. Razen omenjenih metod gramatičnega in psihološkega načina razlaganja ter njunega medsebojnega dopolnjevanja ni nobene druge metode razlaganja oz. razumevanja.

a) Tako imenovana historična razlaga ni nič drugega kot pravilna ugotovitev o povezanosti kakega pisca z njegovim časom. Postane pa napačna, če hoče vse piščeve nove pojme zvesti na že prej obstoječe. Tej enostranosti oz. posplošitvi historične razlage se je treba upreti, ker sicer spregledamo vse novo. Kolikor pa je upravičena, je v celoti zvedljiva na razmerje gramatične in psihološke razlage, saj novi pojmi (po gramatični) izhajajo iz čisto svojskega duševnega ustroja pisca (po psihološki). Ta duševni ustroj zajema seveda celotnost piščeve osebnosti v njegovi dobi.

b) Prav isto velja za kako posebno historično razlago, ko upoštevamo vse mogoče okoliščine nastanka kakega dela, saj s tem ne doženemo nič drugega kot odnos med govornikom (piscem) in njegovimi izvornimi poslušalci (bralci), kar moramo dognati že pred sámo razlago tega govora (teksta).

c) Tudi tako imenovana alegorična razlaga (ne razlaga alegorije), kjer spada pravi pomen razlaganega v povezanost celote, vendar ima razlagano še neki stranski pomen (namigovanja, cikanja ipd.), ni posebna razlagalna metoda. Ker mora biti tak stranski pomen vedno nakazan s posebnimi znaki, se tudi razlaga tega izvaja v celoti na gramati-

čno in psihološko razlago. Pri tem je treba upoštevati dejstvo, da spremljajoče predstave ali misli v kakem govoru ali spisu niso sámo kaki drobci ali posameznosti, temveč zajemajo navsezadnje vedno **celoto sveta**, ki je v človeku idealno prisotna in je zato vedno somišljena; – seveda somišljena v neki določeni zasenčenosti. To je skrajni pomenski horizont vsakega govora in zato tudi vsakega razumevanja oz. razlage istega. Prav zato je tudi vsaka razlaga brezkončna naloga. Seveda je treba pri razlagi vedno razložiti hotene sopomene (namige) govora, zato je potrebno paziti na izraze ali znake, ki tak sopomen nakazujejo.

14. Razlika med veščim (po vseh pravilih izvedenim) in neveščim v razlagi oz. razumevanju ne temelji niti na razliki razlaganja domačega in tujega niti na razliki govora in spisa, temveč vedno na tem, da hočemo nekaj razumeti natančno, česa drugega pa ne. Med veščim in neveščim je popolna razlika, zato ne prehajamo k razlagi po vseh pravilih veščine razlaganja šele, ko zadenemo na težave razumevanja, zakaj tako bi prišli le do posameznih observacij. Natančno razumevanje implicira, da tudi najlažja mesta (v govoru ali tekstu) dojamemo po vseh pravilih, saj si tako pridobimo ključ za razumevanje težjih mest.

a) Če bi samo pri tujih in starih spisih potrebovali veščo razlago (=razlago po vseh pravilih), tedaj je izvorni bralci teh tekstov ne bi bili potrebovali in vsa veščina bi temeljila samo na razliki med njimi in nami. To razliko pa moramo odpraviti z znanjem jezika in zgodovine še pred razlago takih tekstov ter se tako poistovetiti z izvornimi bralci. Iz tega je očitno, da je razlika med tujimi starimi spisi in domačimi sočasnimi samo v tem, da operacija našega poistovetenja z izvornimi bralci ne more biti popolnoma dana že pred razlago, temveč se dokonča šele z razlago in v njenem poteku. To pa je treba pri razlagi vedno upoštevati.

b) Ker niso le spisi predmet veščine razlaganja, ta zato tudi ni utemeljena na razliki govora in pisave. Odsotnost živega glasu in osebnega neposrednega vpliva pri spisu sicer otežkoča razumevanje, vendar se mora pisoči na to ozirati in vse povsem izraziti v pisavi sami. Če bi se torej veščina razlaganja nanašala le na spise, bi v prej omenjenem primeru odpadlo potrebno razlaganje. Ker pa so vsi spisi potrebni razlage, veščina razlaganja ne temelji na razliki govora in pisave.

c) Razlaga spisov ima torej isti cilj kot poslušanje navadnega govora, namreč pravilno konstruiranje pomena.

15. Ohlapnejša praksa veščine razlaganja izhaja iz domneve, da prihaja do razumevanja sámo po sebi: Svoj cilj izraža negativno, namreč **da se je treba izogibati napačnemu razumevanju.**

a) Njena podmena se opira na domnevo, da ima opraviti z nepomembnimi stvarmi ali da želi kaj razumeti samo zaradi kakega določnega interesa in si tako postavlja lahko dosegljive meje.

b) Vendar se je morala tudi ta ohlapnejša praksa v težjih primerih zatekati k veščini razlaganja po vseh pravilih. Tako je hermenevtika nastala iz take nevešče prakse. Ker pa je imela pred očmi le težje primere, je postala le agregat opažanj in je zato bila vedno le posebna hermenevtika. Tako so nastale teološka, juristična, filološka hermenevtika.

c) Podlaga takega naziranja je postavka o identiteti govorice in načina kombiniranja pri govorečem in poslušajočem.

16. Strožja praksa veščine razlaganja izhaja iz domneve, **da nastaja napačno razumevanje sámo po sebi in da je treba razumevanje na vsaki točki zavestno poiskati.**

a) Tej praksi gre za zelo natančno razumevanje. Govor, ki ga razlaga, mora biti docela razumljiv tako gramatično kot psihološko. Njena temeljna izkušnja je, da pri nastanku napačnega razumevanja ne opazimo vnaprej nobene razlike od pravilnega razumevanja, temveč šele, ko doženemo pravilno razumevanje.

b) Izhaja torej iz sprejetja **razlike** med govorico in načinom kombiniranja (te govorice v kakem govoru, ki ga je treba razložiti). Pri tem mora ta **razlika** seveda temeljiti na prej omenjeni identiteti in je torej tista finesa, ki jo ohlapnejša praksa razlaganja spregleda.

17. Izogibati se je treba dvojemu: **kvalitativnemu** napačnemu razumevanju vsebine in napačnemu razumevanju tona (povdarka) ali **kvantitativnemu** napačnemu razumevanju. Treba se je torej izogibati materialnemu in formalnemu napačnemu razumevanju.

a) Kvalitativno napačno razumevanje v objektivnem smislu je zamenjava mesta enega dela govora v govorici z drugim, kakor tudi zamenjava pomena kake besede s káko drugo; v subjektivnem smislu pa zamenjava odnosa kake besede ali kakega izraza do drugih besed.

b) Kvantitativno napačno razumevanje v objektivnem smislu je zamenjava mesta, ki ga zavzema kak del govora v stopnjevanju (npr. superlativ); v subjektivnem pa zamenjava razvojne moči oz. vrednosti, ki jo avtor pripisuje kakemu delu govora. Kvantitativno napačno razumeti se pravi **preveč ali premalo razumeti.**

c) Iz kvantitativnega napačnega razumevanja se vedno razvije kvalitativno.

d) Vse naloge veščine razlaganja (hermenevtike v praktični uporabi) so vsebovane v tej negativni zahtevi izogibati se kvalitativnega in kvantitativnega napačnega razumevanja. Iz take negativne zahteve pa ni mogoče razviti pravil razlaganja oz. razumevanja, temveč jih je treba razviti iz pozitivne in se pri uporabi stalno orientirati ob tej negativni.

e) Razlikovati je treba še pasivno in aktivno napačno razumevanje. Pasivno se dogaja nehote, zaradi nepozornosti ipd.; aktivno pa je hoteno vlaganje pomena v kak razlagani govor, ki se ne more ustrezno izkazati niti v gramatični niti v psihološki strani razlaganja. Podlaga aktivnega napačnega razumevanja je pristranost, partijnost, česar ni mogoče preprečiti s pravili.

f) Napačno razumevanje je bodisi posledica prenagljenosti ali pristranosti oz. partijnosti. Do prvega prihaja le na posameznih mestih. Drugo napačno razumevanje je napaka, ki tiči globlje: je nagnjenje na to, kar je blizu določenemu idejnemu krogu, in zavračanje tistega, kar je zunaj tega kroga. Tako se razlagajoč vlaga v tekst kakega avtorja nekaj, česar v njem ni, ali narobe, izriva iz njega to, kar zares v njem je.

18. Veščina razumevanja oz. razlaganja (hermenevtika) lahko svoja pravila razvije le iz pozitivne formule svojih zahtev, ki se glasi: **razumeti pomeni historično in divinatorično, objektivno in subjektivno vnovič konstruirati dani govor** (ali tekst), ga „po-konstruirati".

a) **Objektivno historično** „po-konstruirati" dani govor pomeni s pomočjo komparacije uvideti, kako se ta govor obnaša v celotnosti govorice in kako se v tem govoru zajeto znanje obnaša kot proizvod govorice; **objektivno divinatorično** pa pomeni zaslutiti, kako bo ta govor postal razvojna točka za govorico. Brez omenjenih momentov se ni mogoče izogniti kvalitativnemu in kvantitativnemu napačnemu razumevanju.

b) **Subjektivno historično** „po-konstruirati" dani govor pomeni, na podlagi komparacije vedeti, kako je dani govor nastal kot dejstvo avtorjevega duha (v njegovi duševnosti); **subjektivno divinatorično** pa pomeni zaslutiti, kako bodo misli tega govora v avtorjevem duhu še naprej delovale in se razvijale. Brez teh momentov prav tako zapademo kvalitativnemu napačnemu razumevanju.

c) Celotno nalogo je mogoče izraziti tudi takole: **dani govor razumeti prav tako dobro in nato bolje kot njegov avtor.** Ker namreč pri razlagi nimamo nobene neposredne vednosti o tem, kaj je v govoru, se moramo pri tem mnogo česa ovedeti, kar je ostalo avtorju lahko nezavedno, razen če ni tudi sam postal svoj lastni reflektirajoči bralec. Na objektivni strani pa tudi sam avtor danega govora ni imel drugih ali drugačnih podatkov kot mi.

d) Tako zastavljena naloga je brezkončna, ker želimo v momentu danega govora zagledati neskončno preteklosti in prihodnosti. Zato je tudi veščini ali umetnosti razume-

vanja oz. razlaganja lastno navdušenje (zanos) kot pač vsaki drugi umetnosti. Če razlaganje kakega spisa ali govora ne vzbudi takega zanosa, je govor (spis) nepomemben. Kako daleč bomo šli z razlago in kateri strani razlaganega se bomo predvsem približali, je treba vsakikrat posebej praktično odločiti in ne spada v občo hermenevtiko.

19. Pred začetkom pravilnega razlaganja se moramo na objektivni in subjektivni strani izenačiti z avtorjem danega govora, se poskusiti vživeti vanj.

a) Na objektivni strani storimo to z znanjem njegovega posebnega jezika (upoštevati udi obče stanje jezika v njegovem času), na subjektivni strani pa s spoznanjem njegovega notranjega in vnanjega življenja.

b) Oboje si je mogoče docela pridobiti šele s sámo razlago, zakaj samó iz spisov (govorov) kakega avtorja lahko spoznamo njegov poseben jezik ter prav tako njegov značaj in okoliščine.

c) Tu smo pred krogom razumevanja, v katerega vstopimo samo tako, da večkrat prebiramo tekst in zadržimo prebrano v spominu.

20. Besedni zaklad in zgodovina dobe kakega avtorja je do njegovih spisov v takem odnosu kot celota do posameznega. Spisi (govori) kakega avtorja morajo biti razumljivi oz. razloženi iz te celote, kakor tudi narobe, celota iz posameznega.

a) Vsepovsod in vedno je popolna vednost zajeta v ta navidezni krog, da je mogoče vsako posebno razumeti le iz splošnega, čigar del je, in narobe, splošno iz posebnega. Vsako védenje je znanstveno le, če je takó oblikovano.

b) V kroženju splošnega in posebnega je zasnovana možnost poistenja z avtorjem. Iz tega tudi izhaja, da smo toliko bolje pripravljeni za razumevanje oz. razlaganje, kolikor bolj se tega kroga zavedamo; potem pa tudi, da ne moremo razumevnega (danega govora za razlago) razumeti naenkrat, temveč nam vsako ponovno branje z bogatenjem (spominsko zadržanih) predznanj omogoča boljše razumevanje. Samo pri nepomembnem se lahko zadovoljimo s tem, kar razumemo pri enkratnem branju.

21. Če si znanje določenega jezikovnega zaklada zbiramo šele med razlaganjem s pomočjo slovarjev in iz posameznih opažanj drugih, tedaj ne bomo prišli do samostojne razlage.

a) Samó neposredno izročilo iz dejanskega življenja govorice je od razlaganja bolj neodvisen izvor znanja besednega zaklada. Pri grški in latinski govorici nam je ta izvor le nepopolno dostopen. Prva leksikalna dela o teh jezikih izvirajo zato od raziskovalcev, ki so zaradi spoznanja teh jezikov predelali celotno dano grško in latinsko literaturo. Prav zato pa so ta dela podvržena stalnemu popravljanju in dopolnjevanju, kar je seveda mogoče samo z razlago.

b) Z določnim (posebnim) jezikovnim zakladom razumemo dialekt, razdobje in jezikovno področje kakega jezikovnega rodu, izhajajoč pri tem iz razlike med poezijo in prozo.

c) Začetnik si lahko pri razlaganju pomaga z leksikoni in drugimi danimi pripomočki, samostojna razlaga pa mora k izvorom samim.

22. Če jemljemo potrebna historična znanja samo iz prolegomen (uvodov), ne more nastati samostojna razlaga.

a) Uvodi so vedno odvisni od razlag izvorov in namenjeni tistim, ki jim za določene smotre ni potrebno natančno znanje.

23. Tudi znotraj posameznega spisa je mogoče vsako posameznost razumeti oz. razložiti samo iz celote tega spisa. Prvi vpogled v celoto pa si pridobimo tako, da najprej preletimo ves tekst (kurzirajoče branje), ta pregled nad celoto pa nam potem omogoča razlago posameznih delov teksta (ali govora).

a) To je spet videti kot krog; vendar za omenjeno približno vnaprejšnje dojetje celote zadošča tisto znanje posameznega, ki izhaja iz občega znanja govorice.

b) Vsebinska kazala tekstov, ki jih dajejo sami avtorji, so preskopa, da bi prišli do približnega vnaprejšnjega dojetja celote tudi na strani psihološke razlage. Če se opiramo na preglede ali uvode, ki jih izdajatelji prilagajo tekstom, pademo pod njihov vpliv.

c) Pri kurzirajočem branju je za gramatično razlago cilj: najti vodilne ideje teksta, po katerih morajo biti odmerjene druge; za psihološko razlago pa je cilj: najti celovito zamisel, poglavitni avtorjev miselni tok v njegovem delu, kar omogoča določitev posameznega. Vnaprejšnje približno dojetje zamisli oz. pomenske celote teksta pa je nepogrešljivo tako za gramatično kot za psihološko razlago.

d) Pri nepomembnih govorih oz. tekstih lahko opisani postopek opustimo, pri težkih tekstih pa nam bo bolj malo pomagal, čeprav je tu še toliko potrebnejši. To pa je nasploh značilnost razlaganja težkih govorov (tekstov). Praviloma ravnamo v takih primerih takole:

1. začnemo s splošnim pregledom teksta,
2. hkrati dojemamo v smeri splošnega (celote) in v smeri posameznega,
3. samo ko oboje na posameznih mestih sovpade, smemo nadaljevati,
4. če se pokažejo neskladnosti, se moramo nujno vračati nazaj k začetku, dokler z gotovostjo ne doženemo, če so neskladnosti rezultat naše napake ali pa jih je treba pripisati avtorju.

e) Načelno rešitev te naloge neogibnega vnaprejšnjega dojetja pomenske celote, da bi iz nje določno razumeli posameznosti, omogoča **spomin**, v katerem se najprej nepovezane posameznosti razlaganega teksta (pri kurzirajočem branju) strnejo v **celoto**, ki ni več samo njihova vsota, temveč prav njih same določujoča celota.

24. K točkam 14 do 23 še naslednje pojasnilo.

a) Pred začetkom hermenevtičnega postopka moramo vedeti, v kakšnem odnosu bomo uporabljali obe strani razlage, gramatično in psihološko.

b) Potem moramo med seboj in avtorjem razlaganega teksta vzpostaviti tak odnos, kakršen je vladal med njim in njegovimi izvornimi bralci oz. poslušalci. Seznaniti se moramo torej s celotnim življenjskim krogom obeh strani v tem odnosu. Če tega ne storimo, nastanejo težave, ki jih ravno želimo odpraviti. Komentarji drugih v tem pogledu, če jih ne preverimo na izvorih, podrejajo naše razumevanje avtoriteti drugih.

c) Kánon, ki naj uravnava potek razumevajoče razlage, je naslednji: potrditev razumevanja, ki se pokaže na začetku razlage, je treba pričakovati od nadaljevanja (vedno je na mestu rezerva). Začetka govora oz. teksta torej zares ne razumemo prej kot šele na koncu; pa tudi začetek sam in vse naprej nam mora biti na koncu še vedno navzoče. To pa pomeni, da mora pri vsakem govornem kompleksu, ki presega navadno mero spomina, neposredni govor nujno postati spis, če naj bo sploh dostopen pravilni razumevajoči razlagi.

d) Kánon dobi sedaj tole obliko: da bi natančno razumeli prvo (začetek), moramo že prej dojeti pomensko celoto. To vnaprejšnje dojetje celote seveda še ni enako celokupnosti vseh posameznosti, temveč je ta celota na začetku le ogrodje, zasnutek, kot ga lahko dojamemo s preskakovanjem posameznosti.

e) Kánon dokončnega razumevanja ima tedaj táko obliko: dokončno razumevanje je možno le po pomenski celoti, to pa posreduje popolno razumevanje posameznosti v govoru oz. spisu (hermenevtični krog).

f) Da bi razumevajoča razlaga tekla po možnosti čim bolj nepretrgano, moramo bliže določiti, čemu se moramo izogibati, namreč **napačno razumevanje**. Kak stavek je lahko **kvantitativno** napačno razumljen, če pomenska celota ni prav dojeta, npr. če se vzame za poglavitno misel tisto, kar je le stranska misel razlaganega govora. Stavek je **kvalitativno** napačno razumljen, če npr. ironijo jemljeno resno in narobe. Nasprotje med kvalitativnim in kvantitativnim se vleče skozi vse elemente govorice, formalne in materialne.

g) Izvor napačnega razumevanja je dvojen: ovédeno **ne-razumevanje** ali pa neposredno **napačno razumevanje**. Za prvega je lahko kriv avtor (odmikanje od navadnih jezikovnih rab in raba brez analogije), drugo pa je večinoma zmeraj razlagalčeva krivda. Negativna formulacija naloge je: izmikati se vsepovsod napačnemu razumevanju. Pri nerazumevanju se ni mogoče ustaviti, zato moramo s pravilno rešitvijo naloge priti do popolnega razumevanja.

B. Gramatična razlaga

Pri konkretnem prakticiranju pravilnega razlaganja tekstov oz. govorov nastopata obe strani razlage, gramatična in psihološka, nerazdružljivo povezani. V hermenevtični teoriji pa ju je treba zaradi metodičnih razlogov ločiti in obravnavati vsako posebej. Pri tem je treba poskusiti vsako razviti do take popolnosti, da bi postala druga nepotrebna, ali bolje, da bi bil njen rezultat že zajet v prvi. Gramatična razlaga ima prednost deloma zato, ker je najbolj obdelana, deloma pa zato, ker lahko pri nji računamo že z neko stopnjo vnaprejšnje privajenosti na podlagi občega jezikovnega znanja.

I. Prvi kánon

1. Vse, kar je v danem govoru treba bliže določiti, sme biti določeno samó iz tekstov avtorja samega in iz področja govorice, ki je pripadalo njegovi izvorni publiki.

a) Vse je treba natančneje določiti in táko določenost ima šele v zvezah in v povezanosti. Vsak del govora, materialni in formalni je sam po sebi nedoločen. Pri vsaki osamljeni besedi se nam kaže le neki ciklus njenih možnih načinov rabe. To velja za vsako jezikovno rabo.

b) Ni mogoče sprejeti trditve, da ima beseda sama zase pomen, v zvezi z drugimi besedami v stavku pa šele smisel; ali trditve, ki to shemo prenašajo na odnos med posameznim stavkom in širšim tekstualnim ali govornim odlomkom oz. celoto. **Pomen** in **smisel** in **razumevanje** povedo isto. Pri vsakem razumevanju oz. razlaganju gre za prehod iz nedoločljivega v določnost, kar je brezkončna naloga zaradi horizontnosti razumevanja.

c) Področje govorice, ki je lastno avtorju kakega govora ali teksta, je področje govorice njegovega časa, njegove izobrazbe, njegovih opravil, njegovega narečja (če se táko kaže iz razlike med njegovim govorom in sočasno izobraženo govorico). Vse to ne bo v docela enakem razmerju navzoče v vsakem njegovem tekstu, temveč v razmerju, ki ga določa avtorjev odnos do njegovih bralcev. To moramo dognati iz začetnega splošnega pregleda celotnega spisa in nato v poteku razlage dokončati.

d) Navidezne izjeme od prvega kánona so: 1. uporaba **arhaizmov**, ki ne spadajo v jezikovno področje avtorja in njegovih bralcev; pojavljajo se zaradi prezentiranja preteklosti; 2. **tehnični izrazi** tudi v najpopularnejših vrstah govorov. V tem primeru je očitno, da avtor ni imel vedno pred očmi celotne svoje publike. Pravilna določitev tega, katero publiko je imel avtor pri kakem svojem govoru ali spisu pred očmi, je zato rezultat veščine (umetnosti), ker pravilo sámo tega ne more za vsak primer zanesljivo določiti. Tu odloča občutek, razlagalčev smisel.

e) Iz zahteve, da se mora razlagalec ovedeti avtorjevega posebnega jezikovnega področja v nasprotju do drugih organskih delov govorice, je razvidno, da more in celo mora razlagalec avtorja bolje razumeti kot se je lahko sam razumel, ker je pri njem ostalo lahko marsikaj iz njegovega jezikovnega območja nezavedno, česar pa se mora razlagalec jasno ovedeti, zavestno prezentirati.

f) Po pridobljenem splošnem pregledu oz. vpogledu v kak govor ali tekst lahko razlaga nekaj časa poteka brez zastojev, ko se posameznosti povezujejo z zagledano pomensko celoto. Brž ko pa pride na kakem mestu do težav, se pojavi vprašanje, ali je

zanje kriv avtor ali razlagalec. Prvo smemo domnevati le, če je že splošen pregled pokazal avtorjevo nedvomno neskrbnost, nenatančnost, nenadarjenost ali celo zmedenost. Razlagalec lahko zakrivi težave bodisi tako, da spregleda svoje napačno razumevanje kakega mesta med razlago ali s svojim pomanjkljivim znanjem jezika, vsled česar ne najde tekstu ustrezne pomenske rabe kake besede.

g) Ustrezne rabe kake besede v celoti kakega govora ni mogoče z zanesljivostjo dognati iz slovarjev, ker ti nakazujejo le različne možne rabe, agregat le ohlapno povezanih možnih rab kake besede in še to ne z absolutno zanesljivostjo, saj so vse navedbe v slovarjih rezultat prejšnjih razlag. Določitev ustrezne rabe v kakem tekstu je zato rezultat veščine.

h) Pomen kake besede v tekstu ali govoru ne izhaja iz nje same, temveč iz njene besedne okolice. Iz izvornih pomenskih možnosti (danih možnih rab) kake besede izberemo njen pravi pomen v tekstu iz njenih zvez z drugimi besedami. Popolne pomenske enotnosti kake besede nikoli ne moremo najti: v mrtvih jezikih ne, ker nismo pregledali njihovega celotnega razvoja (je tudi nemogoče), v živih jezikih pa tudi ne, ker se še razvijajo.

i) Če naj bo pri dani pomenski enotnosti kake besede možna mnogoterost rab te besede, mora njena enotnost sama že vsebovati mnogoterost. Tu nam pomaga čut za jezik in tudi slovarji kot sekundarni pripomoček.

j) Enako je s formalnim elementom, slovnico.

2. Prenos tega kánona v specialno hermenevtiko.

a) Specialna hermenevtika je le skrajšan postopek obče, zato si na specialnih področjih prav tako lahko pomagamo z občo hermenevtiko. Specialistično skrajšanje gre na škodo znanstvenosti postopka in se lahko izrodi edino le v zbirko observacij.

b) Specialna hermenevtika mora biti torej pravilno konstruirana iz ozira na specialni predmet, glede katerega se sámo po sebi določa, kaj je od obče hermenevtike mogoče opustiti (ali spremeniti) in kaj ne.

II. Drugi kánon

3. Pomen vsake besede na kakem danem mestu v govoru ali tekstu je treba določati iz njene povezanosti z obdajajočimi jo besedami.

a) Prvi kánon je izključujoč, drugi navidez določujoč, kar je treba pojasniti.

1. Prehajamo od prvega kánona k drugemu. Vsaka beseda ima v vseh pomenskih možnostih svoje jezikovno področje, zakaj besednega pomena, ki ga v določenem jezikovnem področju ne moremo pričakovati, tudi ne moremo pritegniti v razlago. Prav tako je treba upoštevati, da je vedno celotni govor oz. spis relevantna okolica vsakega posameznega mesta ali besede v njegovi povezanosti.

2. Prav tako prehajamo tudi od drugega kánona k prvemu. Če za določitev pomena kake besede v tekstu ne zadošča neposredna zveza subjekta, predikata in pridevnikov, se moramo zateči k podobnim mestom v tekstu in celo zunaj tega teksta ali pri drugem avtorju, seveda vedno iz istega jezikovnega področja.

b) Razlika med kánonoma je torej navidezna, saj se oba izključujeta. V zvezi subjekta in predikata v stavku vsak pridevnik izključuje nekaj načinov besedne rabe in iz totalitete vseh izključitev nastane pomenska določitev besede. Ker zajema ta kánon v svojem širšem obsegu tudi celotno teorijo vzporednih tekstovnih mest, **zaobsegata oba kánona skupaj celotno gramatično razlago.**

c) Pri obeh kánonih gre za določanje materialnega in formalnega govornega elementa, oboje iz neposrednih zvez besed (ali enot teksta) in iz vzporednih mest. Oba sta naravnana k kvalitativno in kvantitativno pravilnemu razumevanju.

III. Določitev formalnega jezikovnega elementa, sintakse

4. Formalni element (sintaksa) se deli na tisti del, ki povezuje stavke, in na tisti del, ki povezuje besede v stavku.

a) Pri tem se je treba vračati na enostavni stavek, zakaj zveza posameznih enostavnih stavkov v sestavljeni stavek in zveza sestavljenih stavkov sta si popolnoma istovetni, medtem ko se zveza posameznih članov istega stavka od tega razlikuje. Kot povsod, imamo tudi v govoru dve vrsti zvez: organske in mehanične, notranjo zlitost in vnanje nizanje. Nasprotje med njima ni ostro, prej obstaja med njima prehod.

b) Organska povezanost besed ali stavkov je lahko čvrstejša ali ohlapnejša, vendar ni treba domnevati, da je kaka zveza popolnoma izgubila pomen. Taka domneva se vsiljuje, če se zdi, da povezano ne sodi skupaj. Taka domneva pa ni docela zanesljiva in gotova.

5. Naloga določitve elementa, ki povezuje stavke v govoru oz. tekstu, se rešuje s sodelovanjem občega pomena (namreč iz ozira na idejo oz. pomen celotnega govora).

a) Pri oziranju na občo vsebino govora delujejo določujoče najprej poglavitne ideje govora, pri opazovanju neposredno povezanih stavkov pa delujejo določujoče stavčni subjekti in predikati, torej materialni element govora.

b) V najbližji okolici kake zveze v govoru deluje določujoče nanjo kombinirani formalni jezikovni element, tako da vodilna beseda v stavku (régimen) določa smisel partikul in narobe.

c) Ozirati se je treba tudi na koordinirane in subordinirane stavčne zveze, o čemer bo govora pozneje.

d) Pri uporabi teh pravil je odločilen razlagalčev pravi smisel za ta razmerja. Kar navsezadnje tu odloča in določa, izhaja vedno iz nepristranskega, mišljenj prostega vnovičnega konstruiranja (po-konstruiranja) kakega govora v razlagi.

6. Pri zvezi subjekta in predikata v stavku je najtežji problem predlog (praepositio) in neposredni odnos odvisnosti.

a) Neposredne zveze med subjektom in predikatom v stavku ne smemo spregledati; tudi njune neposredne razširitve z adjektivi in adverbi (pridevniki in prislovi) se po obliki zgoščajo v enotno celoto z njima. Predlog (praepositio) pa veže nanjo bližja določila glagola. Pomen predloga je določljiv iz subjekta in objekta; odloča materialni element.

7. Subjekt in predikat se določata medsebojno, vendar ne popolnoma.

a) Najnatančnejša medsebojna določitev obeh je fraza, ki ima najožji in najčvrstejši krog kot tehnična fraza. Nasprotna točka je na eni strani kaka domislica, ko se subjektu pripiše kak nenavaden (redek) predikat, neobičajen za določen krog poslušalcev, na drugi strani pa rek, pri katerem ostaja medsebojni odnos subjekta in predikata sam po sebi nedoločen in ga konkretizira šele vsakokratna raba reka.

8. Subjekt in predikat sta v stavku vsak zase in tudi medsebojno bližje določena s pridevniki.

a) Pridevniki in prislovi nakazujejo neko smer določljivosti subjekta in predikata ter hkrati izključujejo druge možne smeri. Tudi zveze s predlogi so bližja določila glagolov, iz česar vidimo, da so predlogi sestavni del glagolov.

b) Vse našteto pa še vedno ne zadošča za določitev pomenov, oz. pomenskih zvez. Pozitivno določujoči element v pravem smislu je dan le s splošno vnovično konstrukcijo (po-konstrukcijo) miselnega zaporedja kakega govora oz. teksta v razlagi.

9. Ko skoraj vse, kar najdemo v kakem tekstu, pritegnemo v krog razlage z opisanimi sredstvi, moramo vedeti, da je razlaganje toliko uspešnejše, kolikor bolj je imel razlagalec na vsaki točki razlage, pri razlagi oz. razumevanju vsake posameznosti pred očmi pomensko celoto teksta.

Rezultat opisane razlage podrobnosti spisa je popoln slovar tega spisa.

10. Če na kakem mestu ne zadošča neposredna določitev zveze subjekta in predikata, si moramo pomagati s posredno, s pomočjo identitete in nasprotja.

a) Obema sopripadajo vsa stranska določila obeh. Če tudi v tem primeru še ostaja nejasnost, gre za napako ali pomanjkljivost, vendar ni treba kar zlahka domnevati, da je imel avtor razlaganega govora oz. teksta nedoločne predstave. Pomagati si je treba pri tem s psihološko razlago.

b) Pomensko sorodna mesta (zanje vemo iz občega pregleda teksta) je treba gledati v takem primeru kot pripadajoča temu mestu. Vendar je treba v takem primeru paziti:

1. da ostaja odnos izraza sorodnih mest do pomenske enote celotnega teksta enak, kar je njbolj zanesljivo pri poglavinih mislih, in

2. da je pri stranskih mislih tak postopek zanesljiv le, če se te bodisi nanašajo na kako zelo določno področje, ali če jih je mogoče konstruirati kot posebno celoto, do katere so potem v enakem odnosu.

11. Nasprotja najdemo v tekstih vsepovsod, vendar najpogosteje v dialektični kompoziciji teksta oz. govora.

12. Pravila iskanja identičnega in nasprotnega v kakem tekstu ali govoru so ista.

a) Nikjer namreč ni mogoča sodba o nasprotujočem brez razmerja do (neke višje) identitete; prav tako spoznamo identično samó v razmerju do nasprotja.

b) Pri ugotavljanju obeh nam gre v enaki meri za gotovost, da bi postavili v razlagi odnos med dvema stavkoma tako, kakor ga je postavil avtor sam.

13. Stavek, v katerem brez prekinitve v poteku govora vlada še isti subjekt ali isti predikat, spada še v neposredno povezanost identične celote.

14. Če spada tisto, kar se po kaki prekinitvi v poteku govora spet vrne, k poglavitni pomenski zvezi teksta oz. govora (glavna misel), in če tisto, kar je povzročilo prekinitev, ne spada k tej pomenski zvezi (stranska misel), tedaj gre najbolj verjetno za identiteto poglavitne misli v povezanosti celote govora.

15. Če je bila v poteku govora prekinjena stranska misel in jo je prekinila poglavitna misel govora, se o njeni identiteti lahko prepričamo samo po meri enakosti njene povezanosti s poglavitno mislijo in po identičnosti tipa nji lastnega miselnega obrata. Če ne zadošča za ta namen spis sam, si pomagamo z drugimi spisi istega avtorja.

16. Kadar nam gre za poglavitno misel kakega govora oz. teksta (za njegovo pomensko celoto), si lahko pomagamo tudi z drugimi spisi istega avtorja, o katerih doženemo, da sestavljajo z razlaganim tekstom celoto, prav tako pa tudi s spisi drugih avtorjev, o katerih smo dognali, da tvorijo celoto kake šole ali enotnega nazora. Pri tem se je treba izogibati površnih analogij.

17. Pri ugotavljanju identitete stranske misli kakega teksta ali govora (točka 15.) je treba upoštevati bolj identiteto posebnega jezikovnega področja in načina pisanja (npr. kake dobe, lokalne skupine, šole ipd.) kot pa osebe in namen spisa.

18. Kolikor bolj se pri iskanju katerih koli zvez ali pomenov v kakem tekstu zanašamo na druge razlagalce, toliko bolj moramo biti zmožni preveriti njihove sodbe.

19. Razlaga vsakega mesta v tekstu izhaja iz prežemanja občega (glavne ideje govora) in posameznega in ga torej ni mogoče pravilno razložiti samo iz občega. Pa tudi obče (glavna ideja govora) ni zadovoljivo izpostavljeno, dokler niso vsa posamezna mesta v govoru prav razložena.

20. Ker pomen (bodisi celote teksta ali posameznega mesta v njem) ni v posameznih elementih samih zase, temveč samo v njihovi povezani skupnosti, so vzporedna mesta v tekstu tista, ki kažejo enako povezano skupnost elementov.

a) Če razglašamo kako besedo v tekstu za bolj nejasno od drugih, je to vedno samovoljno, zakaj prav tako bi lahko bile nejasne tudi druge besede. Kaka beseda je videti nejasna zaradi pomanjkljivosti v razumevanju predhodnih mest in si jo ojasnimo tako, da odpravimo te pomanjkljivosti.

21. Pri gramatični razlagi je treba vedno paziti na pravilno kvantitativno in kvalitativno razumevanje. To se pravi, da ne začenjamo z izvajanjem kvantitativno in kvalitativno **pravilnega** (po vseh pravilih potekajočega) razumevajočega razlaganja šele na težkih mestih teksta, temveč vedno tudi že pri lahkih, dalje prav tako pri formalnih kakor tudi pri materialnih jezikovnih elementih, pri besedah in pri stavkih.

22. Minimum kvantitativnega imamo pri gostobesednosti v tekstu (abundanca), maksimum pa pri pomenski zgoščenosti v tekstu (emfaza).

a) O gostobesednosti (abundanci) govorimo, če kak del govora ali teksta ničesar ne doprinese k pomenu celote; vendar tega nikoli ne moremo jemati absolutno. O emfazi ali pomenski zgoščenosti govorimo, če je:

1. kaka beseda v tekstu uporabljena v svojem največjem obsegu (vsi njeni možni pomeni), namreč tako kakor navadno ni v rabi, in

2. če so tudi vsi stranski pomeni, ki jih kaka beseda lahko vzbudi, namenoma somišljeni, kar je lahko pomensko neizčrpno, brezkončno. Emfatično je torej tako mesto v tekstu, kjer je pomen maksimalno zgoščen in ki maksimalno doprinese k pomenu celote.

b) Ker sta abundanca in emfaza skrajni točki, ki sta le redko ali nikoli popolnoma dani, se pri razlagi držimo poprečja kot običajnega; kar je pod poprečjem, se bliža abundanci, kar je nad poprečjem pa se bliža emfazi. Poprečje je treba določiti za vsak tekst posebej.

23. Vse bolj ali manj gostobesedno v tekstu ali govoru, ker mora imeti neki razlog, je nastalo bodisi zaradi muzikalnosti (zven, blagozvočnost) govora ali zaradi mehanične atrakcije. Če imamo torej v kakem govoru ali tekstu kaj za gostobesedno, mora biti to dokazljivo z navedbo enega ali drugega razloga, ki smo ju omenili.

a) O mehanični atrakciji lahko govorimo skoraj le v primerih, ko je zveza dveh ali več elementov v govoru postala formula in fraza.

b) Iz muzikaličnih ozirov lahko nastane gostobesednost (abundanca) samo v takih govornih zvrsteh ali rodovih, kjer bolj izstopa ta element (blagozvočnost ipd.), in na takih mestih v kakem tekstu ali govoru, kjer stopa logična stran bolj v ozadje. To zadnje se primeri, ko govorjenemu popolnoma manjka oblika nasprotja.

c) Tako abundirajo lahko deli stavčnega subjekta ali predikata, če sta eden ali drugi razpadla v mnoštvo elementov. Prav tako lahko abundirajo stranska določila subjekta ali predikata, če jim ne stoji nasproti nikakršno določno nasprotje.

d) K abundanci te vrste lahko štejemo tudi razširjeno tavtologijo, saj brez ozira na številnost besed, v katerih je izražena, navadno ne doprinese skoraj nič k pomenu celote govora. Razlikovati moramo zavestno uporabljeno tavtologijo od nezavednega zapadanja vanjo.

24. Kar naj bi v tekstu veljalo za emfatično, mora biti spoznavno po posebej poudarjenem mestu in iz drugih naznačb.

a) Nihče ne more namreč nevede preseči navadno mero pomenskosti kake besede ali izraza in hoče to tudi nakazati, ker je emfatična raba kake besede vedno neka okrajšava, vlaganje česa vanjo, kar bi sicer lahko stalo zraven nje (tj. povedano z več drugih besed). Če torej taka okrajšava ni možna zaradi morebitne nejasnosti, ki bi z njo nastala, izbere vsakdo drugo možnost (tj. opis z več besedami).

b) Emfatični del govora ali teksta je kot tak vedno viden le iz razmerja do drugih delov istega govora, ki se prav iz tega razmerja pokažejo kot neemfatični. Torej je to treba pokazati in je pokazljivo le iz sestavljenosti celotnega govora oz. teksta.

25. Načelo, po katerem je treba v kakem govoru ali tekstu poiskati kolikor se le da veliko gostobesednosti in tavtologij (abundantnih mest), je prav tako napačno kot nasprotno načelo, po katerem naj bi poiskali po možnosti čim več emfatičnega. Če sprejmemo pri razlagi eno ali drugo načelo, nas to lahko zavaja, zato se je bolje držati običajnega poprečja in paziti na odstope v eni ali drugi smeri.

26. Mera, po kateri je mogoče domnevati o abundantnem ali emfatičnem elementu v kakem govoru oz. tekstu, ni odvisna le od zvrsti ali rodu tega govora, temveč tudi od stopnje razvitosti predmeta, ki ga obravnava ta govor.

a) Če je predmet kakega govora že prej dovolj obdelan, tedaj pri razlagi tega določnega govora ocenjujemo njegovo abundanco ali emfazo po meri poprečja, ki ga doženemo iz govorov drugih avtorjev o istem predmetu v nekem določenem razdobju.

b) Če je predmet nov in govorica zanj še ni izoblikovana, najdemo pri avtorjih negotovost, da izbrani govorni elementi ne dosegajo smotra (ne opišejo dovolj predmeta). Od tod uvajanje drugih izrazov za isto, kar lahko pelje k kopičenju. To se pozneje ima lahko za gostobesednost oz. tavtologijo ali pa za emfazo. Vendar tako gledanje ni pravilno, saj v takih primerih različni izrazi za isto nikakor niso nujno tavtologije, prav tako pa jih tudi ni treba imeti že kar za nasprotujoče (ali protislovne). Imeti jih je treba za enoto in iz vseh skupaj razviti ustrezen pomen predmeta.

27. Kvantitativno razumevanje stavkov se zvaja nazaj na razumevanje stavčnih elementov in njihovih zvez.

a) Stavki v govoru ali tekstu so v razmerjih med seboj in v razmerju do enotnosti govora.

b) Pri razmerju stavkov do enotnosti govora gre za nasprotje med poglavitnimi in stranskimi mislimi govora. **Poglavitna misel** je vse, kar je v tekstu rečeno zaradi sebe samega (kar se tu izreka), **stranska misel** je vse, kar je rečeno le zaradi pojasnitve drugega (tj. poglavitne misli), čeprav so lahko stranske misli v kakem govoru mnogo obširnejše kot poglavitna misel sama. Poglavitne misli spoznamo po pojmih, ki se v njih pojavljajo. Ker so stranske misli abundanca in v strogo znanstvenem izvajanju kakega govora nimajo mesta, je treba nasprotje poglavitnih in stranskih misli v govoru presojati prav tako kot nasprotje abundance in emfaze.

c) Pri medsebojnih razmerjih stavkov v govoru gre za nasprotje med koordinacijo in subordinacijo stavkov. Ali so stavki koordinirani ali subordinirani, razvidimo iz partikul in načinov povezanosti, vsebina pa je dopolnjujoča. Bolj ko so v kakem jeziku ali zvrsti govora formule povezovanja stavkov določne, toliko manj nam jih je treba iskati šele iz njihove vsebine in narobe, kolikor jasnejša je zveza, toliko manj imamo opraviti s kako anomalijo rabe formul povezovanja.

d) Pri ohlapnih oblikah govora pa je težje razlikovati poglavitne in stranske misli, ker to nasprotje ni ostro izoblikovano, temveč pri neznatni spremembi materije prehaja eno v drugo. Pomagamo si tako, da iz spoznanja razmerja enega stavka do drugega skušamo spoznati tudi njun odnos do celote.

28. **Sklepna opomba**. Nazadnje obravnavane teme so že nakazovale psihološko oz. psihološko-tehnično razlago. Iz tega ne sledi, da je kršeno pravilo, naj bi tako gramatična kakor tudi psihološka razlaga vsaka zase zadoščali za razlago govorov oz. tekstov. Vendar zahteva gramatična razlaga od razlagalca takó izčrpno in popolno predznanje govorice, ki brez že dokončane razlage ni možno. Ker torej táko predznanje govorice manjka, si je treba pomagati z znanjem govorice, ki so ga v svojih razlagah dognali drugi, vendar lahko razlagalec tudi ta jezikovna dognanja drugih (ki so bili pri svojem delu pred prav tako nalogo) uporablja le s svojim pomanjkljivim znanjem govorice, zato v vsakem takem primeru tehnična oz. psihološka razlaga nujno dopolnjuje gramatično. Prav tako je seveda gramatična razlaga nujno dopolnilo psihološki, če mora razlagalec s svojim začetnim pomanjkljivim poznavanjem avtorja razlaganega govora uporabljati znanja o njem, ki so jih dognali drugi, in si pri tem pomaga z gramatično razlago.

Gramatično interpretacijo lahko na splošno označimo kot veščino **določanja pomena** (tj. pravilnega razumevajočega razlaganja) kakega govora s pomočjo jezika (govorice) iz

govorice same. Gramatična razlaga je **objektivna** in ima prednost pred psihološko, ker je vse, kar je sploh mogoče domnevati in kar je mogoče najti z razlago, navsezadnje govorica.

(Nadaljevanje in konec v naslednji številki)

duševni bolniki najmanj nevarna socialna skupina, saj so povsem nemočni in služijo kot primerna tarča za displacirano agresivnost. Človek, ki ne sprejme samega sebe kot celote z dobrimi in slabimi lastnostmi, potiska lastne patološke tendence in zato toliko bolj agresivno reagira na njihovo prisotnost v drugih ljudeh. Tudi pri duševnem bolniku deluje njegova vloga kot utrjevalec duševne bolezni. Da bi se izognili pogubnim vplivom te vloge, se je izoblikovala nova smer miljejske terapije, kjer duševnemu bolniku dopuščajo svobodo odločanja in kjer lahko izrazi svojo individualnost. V takih okoliščinah se bolnikovo stanje precej popravi in lahko dokaj uspešno deluje, seveda le v takem permisivnem okolju. Ni pa zmožen življenja v represivni družbi in zato doživljenjsko ostaja izven nje. Iz teh ugotovitev je nastala najbolj radikalna smer, antipsihiatrija, katere cilj je dokončna preobrazba družbe v brezrazredno družbo.

Po avtorjevem mnenju je edina značilnost, ki loči duševnega bolnika od zdravega človeka, stopnja njune svobode oziroma nesvobode. V toliko kot človek dopušča, da ga manipulirajo, tretirajo kot objekt, v toliko je nesvoboden. Duševni bolniki niso zmožni ravnati avtonomno in so zato le pasivni odraz pritiskov družbe po eni strani in notranjih impulzov po drugi strani. Zdrav človek pa je tisti, ki je zmožen svobodno razvijati tako sebe kot tudi družbo.

Tanja Lamovec